

FILOZOFSKA MISAO ALBERTA BAZALE

Povodom stote obljetnice rođenja
(1877—1947)

Izvaci iz monografije

Vladimir Filipović

I

Bazala nije napisao tomove knjiga koji bi se kao sistematska djela filozofije mogla štampati u debelim svescima pod jedinstvenim naslovom. Bazala nije bio spekulativni teoretičar ni tek analizador ili komentator preuzetih ili naslijeđenih filozofskih misli. Bazala nije bio kabinetski učenjak kome bi biblioteke i pisaci stol zamjenjivali aktivnost u kulturnom životu i načinu življenja njegove sredine.

Bio je izvanredni poznavalac općih struja i raznorodnih smjerova evropske filozofije, no nije poput svoga učitelja Markovića smatrao da se može čak privremeno preuzeti kao propedevtika jedan gotovi filozofski sustav jer takav univerzalni sustav ostaje uvijek u svojoj univerzalnosti stran partikularnim zbiljskim doživljajima i iz njih nastalim filozofskim pitanjima. Filozofska pitanja postavljao je Bazala tadašnji život pun suprotnosti, koje je valjalo za životne potrebe prevladavati i sistematizirati sa jednog višeg, univerzalnog dakle filozofskog stajališta.

A kakvo je bilo to njegovo filozofsko stajalište i da li bismo ga mogli unaprijed obilježiti? Obilježavanje jednim imenom je svagda neodređeno, a zapravo je i neodredivo jer svaki opći filozofski termin od materijalizma do idealizma, pragmatizma, empirizma, intuicionizma i sl. je mnogoznačan. Zapravo imade toliko značenja koliko imade mislilaca kojih sisteme istim imenom nazivamo. Filozofsko stajalište možemo tek orijentaciono jednim terminom nazvati, a sadržaj pomišljenoga pojma možemo tek iz cjeline njegova filozofskog izlaganja uvidjeti.

Trebat će tako najprije proslijediti, makar ukratko, Bazaline životno-filozofske preokupacije, a uz to i genezu njegove sistematski izvršene završne sinteze u kojoj se sadržava i odražava i njegov životni put i na njemu sve jasnije osvijetljena jedna izvorišna filozofska misao. U tom se slažemo s Heidegge-

rom, koji tvrdi da svaki filozof imade samo jednu jedinu izvornu misao.

Uz to se nadovezuje i drugo osnovno pitanje, pitanje o tome što sama filozofija zapravo jest, što je njezin zadatak. Odgovor nam daje osebujan način filozofiranja od kojega je njezin zadatak neodjeljiv i upravo svako filozofiranje je osmišljenje zadatka, a time i njezine biti; biti kao svojevrsnog stvaralačkog određenja. Obrati filozofije, promjene u njezinoj povijesti najevidentniji su dokaz za to. Tako se kod izlaganja svake filozofije postavlja pitanje što ona hoće da bude. Drugačiji je zadatak, a po tome i drugačije određenje biti filozofije po Kantu, a drugačije po Aristotelu. Ne valja stoga principe prikazivanja današnjeg ili bilo kojeg određenog vremena primjenjivati gotove u razumijevanju i ocjeni nekog drugog vremena. Prosuđivati značenje i vrijednost bilo kojeg filozofskog sustava s aspekta nekog drugog ili tzv. vječnog stajališta metodološki je pogrešno. Kao što je uopće pogrešno prošla vremena i druge načine življenja htjeti razumjeti i vrednovati iz našeg vremena i našega načina življenja, iz našeg doživljaja svijeta. No sasvim je drugo pitanje ako u svoja filozofska pitanja uvrštavamo pitanja i odgovore nekog drugog sustava. Mi možemo suvremeni problem pokušati razriješiti s Aristotelovim filozofskim pitanjem, ali ne možemo Aristotela tumačiti i ocjenjivati sa suvremenih gledišta.

I Bazala tako imade čitav život u vidu bogatstvo stoljećima izgrađivane filozofske misli, ali on te misli povezuje na osebujan način s pitanjima koja izrastaju iz življenja njegova vremena i napose njegove sredine. Povezuje ih i preoblikuje u sintetičkoj svršnoj točki svoje osebuje filozofije, filozofije koja izrasta iz života njegova vremena i njegova naroda, da bi se onda vratila i poslužila tom životu samom.

U svom stavu prema značenju filozofije u životu čovjeka držao se Bazala teze jednoga od svojih uzora u rješavanju zadataka ljudskog mišljenja, a kojega je mišljenje ugrađeno kasnije i u njegov aktivistički filozofski sustav, a to bijaše Fichte, koji u svom djelu *Određenje čovjeka (Die Bestimmung des Menschen)* kaže: »Ne tek u znanju nego u djelovanju prema tvojoj biti leži tvoje određenje« (*»Nicht blosses Wissen, sondern nach deinem Wesen Tun, ist deine Bestimmung«*). Dakle, ne tek od života odjeljenom spekulacijom, nego po djelovanju u životu, u kojem čovjek djeluje i trpi, ostvaruje se zadatak, ostvaruje se uloga ljudske opstojnosti i mišljenja o njoj. Mišljenje treba da se stavi »u službu života« i njegovih pitanja. Bazala ne smatra da se u čovjeku ostvaruje neka nadvremenska ideja čovjeka, nego da je čovjek kao živo biće sudbinski prvenstveno stavljen u mijene vremena, pa ga u tome smislu treba i razumjeti i tumačiti. Čovjek se svagda nalazi u nekoj posebno

strukturiranoj zbiljskoj sredini, u kojoj su dane određene ali ograničene mogućnosti stvaranja. Stvaralaštvo pak njegovo u tim mogućnostima ostvaruje upravo osobitost egzistencije, ostvaruje sebe kao svojevrsni oblik u datim prilikama mogućeg življenja.

Bazalina filozofija baš po tome postaje izraz, a zatim ona postaje svjedočanstvo, koje je izašlo iz punine života i iz antitezâ njegova ne apstraktnog nego zbiljskog vremena. Život je sa svojim pitanjima, sa svojim aktualnim problemima name-tao i motivirao Bazaline filozofske refleksije. Za njega filozofija nije dodatak životu nego životna potreba, kojom se prevladavaju naturalni i rješavaju integralni problemi humane opstojnosti. On je svojom aktivnom djelatnošću premostio raspon između zbilje ljudske opstojnosti i refleksije o njoj.

Bazala je više od pola stoljeća s katedre filozofskoga fakulteta, s mnogih kulturnih i prosvjetnih tribina širom domovine, sa svečanih sjednica Jugoslavenske akademije, s tajničkog i predsjedničkog mjesta Matice hrvatske, s tribina narodnog prosvjećivanja što ih je on osnovao, izlagao svoje aktualnom životnom tematikom ispunjene filozofske refleksije, refleksije koje su imale utjecaja, koje su izrasle iz potreba i po tome urasle u duh i atmosferu tadašnjeg specifično našeg kulturnog shvaćanja, stvaralaštva i življenja. Bazala je bio svestrano angažirani mislilac u jednom prevratničkom i prelaznom a zapravo duboko kriznom razdoblju političke i kulturne povijesti hrvatskoga naroda. U stotinjak njegovih štampanih prigodnih filozofskih studija odražavaju se aktualne kulturne i opće-životne teme naše tadašnjice.

Bazala je tek u kasnijoj dobi svoga života počeo — sabirući svoje iz životnih problema izrasle filozofske teze — sistematski izlagati sustav svojih filozofskih misli i tako izgradio svoj osebujni filozofski sistem. No i mnoga druga njegova izlaganja, njegova prigodna predavanja — od kojih svako predstavlja u isti mah i zaokruženo filozofski svestrano fundirano i aktualno životno-kulturno pitanje! — ostala su nam sačuvana tako da se mogu posve jasno vidjeti razvojni stupnjevi njegove završne filozofske misli. U svim je tim djelima zapravo izražena Bazalina biografija, a po njoj pak duhovna atmosfera njegova doba. Tako se njegova filozofska misao očituje u organskoj složenosti kao uzajamno povezani razvojni sustav ideja, a odražava u isti mah i kulturnopovijesnu atmosferu njegova doba.

Govoreći o Bazalinom životnom djelu — a pod tim razumijevamo njegovo javno djelovanje! — možemo bez pretjerivanja reći, da je taj rad bio značajan faktor u kulturnom življenju, u znanstvenim manifestacijama njegove uže domovine, pa bez

uvida u duhovnu atmosferu sredine u kojoj je Bazala radio i na nju djelovao, taj rad ostaje u mnogome nerazumljiv, kao što i mnoge pojave u toj sredini ostaju nejasne ako se ne zna što je Bazala u njoj radio, koji su njegovi doprinosi, po čemu je on u njoj djelotvorno utjecao.

U pola stoljeća kulturne i znanstvene povijesti Zagreba i Hrvatske ugrađeno je životno djelo njegovo, tako da nam bez uvida u to vrijeme i u tu sredinu ostaje mnogo toga u sadržaju i u obliku njegova rada nerazumljivo. No, ova prostorom ograničena rasprava ne može sva ta područja osvijetliti, pa će biti potrebno da se obradi tema o Bazalinom utjecaju na teoriju i povijest naše književnosti, Bazalin utjecaj na filozofiju prava, teoriju ekonomije, sociologije i filozofije kulture, a uz to i njegovi djelotvorni i aktivni utjecaji u tadašnjem političkom zbivanju našem. — On je živio u jednom turbulentnom razdoblju naše kulturne prošlosti i značajnom razdoblju prijeloma dviju epoha, razdoblju promjenljivog političkog zbivanja. No, kako reče Hegel: »Vremena u kojim nema nikakvih oluja, ostaju kao prazni listovi papira.« Bazala je na tim listovima mnogu značajnu stranicu dopunio.

I upravo u dopunjavanju tih povijesnih stranica nalazimo ključ za razumijevanje razvoja njegove filozofske misli. Izlaganjem pak njegovih filozofskih ideja bez povezanosti s njegovim životnim djelovanjem, s njegovim konkretno-povijesnim djelom, ostale bi one nerazumljive, jer cvatu ne bi bila vidljiva stabljika i korijen iz kojih se cvat razvio.

II

Od prvih godina svoga znanstvenog i kulturno-djelotvornog nastupanja, kad je uz svoje predšasnike, učitelje i kasnije kolege Franju Markovića i Gjuru Arnolda počeo djelovati početkom našega stoljeća, pa kroz sve krize našega tadašnjeg političkog življenja i doživljavanja, napose između dva rata, gdje je bio jedno vrijeme i odstranjen iz službe, jer vlastodršci toga vremena nisu odobravali njegov način gledanja i njegovo ocjenjivanje političke situacije, motiviravši penzioniranje obrazloženjem da ne može »kraljevski« profesor biti nosilac republikanske ideje, a to se zbilo tada, kada se Hrvatska federalistička stranka proglasila »republikanskom«, Bazala je bio među začetnicima slobodarske republikanske ideologije. Za vrijeme okupacije bio je po drugi put penzioniran, pa je tako dva puta bila prekidana njegova redovita profesorska služba.

Bazala nesumnjivo u svom djelovanju, jednom kao inicijator otkrivajući duh i osjećaj svoje zajednice, a drugi puta kao reprezentant koji daje najmarkantniji izražaj svome vre-

menu, odražava i izražava preko pola stoljeća brige, izvore i horizonte svjesnoga življenja svoga naroda.

Tu nam se odmah i nadaje odgovor na pitanje, zašto Bazala nije u toku svoga dugogodišnjeg rada ostvarivao sistematski i apstraktno filozofsko djelo, koje bi predstavljalo jedan zaokruženi kontinuirani čisto teoretski životni rad. — A kome bi takvo kabinetsko od naše zbilje udaljeno apstraktno, po idejama importirano, djelo trebalo? Gdje bi se našli njegovi konzumenti u jednoj sredini, koja nije imala ni šire tradicije, a prema tome ni većega kruga »potrošača« specifične filozofske literature. Bazala je kao i njegov učitelj Marković smatrao, da se njegov životni poziv sastoji u svestranom služenju i obogaćivanju duha njegova naroda. On se kod postavljanja pitanja i rješavanja svakoga filozofskoga problema pita »čemu«? Za njega nijedna tema nema ni smisla ni vrijednosti bez povezanosti sa praksom našega života. On je uviđao da filozofija nije zbog sebe nego zbog pitanja svagdašnjice, zbog potreba naše volje, našega htijenja, našega načina življenja.

Nije Bazala trebao više da radi poput naših davnih pređa, koji su pridonosili svoje značajne priloge u svjetskim filozofskim dijalozima, jer nisu imali mogućnosti da u razdoblju mnogostoljetne internacionalističke izvandomovinske latinističke kulture djeluju neposredno u svome narodu. Ti naši pređi stvaraju djela koja su po značenju svjetska, ali nisu — osim rijetkih izuzetaka! — imala veze sa brigama, nadama i željama našega naroda, pa tako nisu obogaćivala duh vlastite domovine. Oni su bili nuždom života manje-više izolirani, izdvojeni iz naše životne zbilje. Oni bijahu reprezentanti našega stvaralaštva u zajedničkoj evropskoj kulturi, ali nisu bili djelotvorni faktori, angažirani činioци našega svakodnevnoga življenja. To će moći postati naši mislioci tek onda, kad se u našoj domovini stvore mogućnosti, osnuju institucije koje okupljaju stvaraoce kulturnih dobara, koja se dobra stvaraju neposredno za svoju sredinu, svome narodu, svojoj domovini.

Sada, kada su bili na obnovljenom Filozofskom fakultetu (1874) dati prvi uvjeti, da se filozofska misao budi i ugrađuje u duh vlastitoga naroda, oni su taj zadatak svjesno intenzivno i ekstenzivno ostvarivali. Nije im trebalo da poput pređa, koji nisu imali u domovini filozofske katedre, traže govornice na stranim sveučilištima i u tuđim sredinama. Bila je to prva katedra s koje se slobodna filozofska misao izlagala na hrvatskom jeziku. Pionirima na tom zadatku (Markoviću, Arnoldu, Bazali) nije bilo do toga da ih se odsada opet i prvenstveno čuje na nekom internacionalnom skupu ili stranoj sveučilišnoj katedri, jer su svoj životni poziv osjećali i ispunjavali samo kao zadatak koji do kraja treba da se ostvaruje u angažiranosti na svome sveučilištu i u cjelini svoga stvaralaštva u svome narodu.

Upravo iz ovog i ovakvog osjećaja i određenja poziva i uloge filozofske misli treba razumjeti Bazalin način djelovanja i stvaralaštva. Važniji mu je bio prilog svojoj kulturnoj sredini nego prilog u disharmoničkim antitezama širokog svijeta. Bazala je imao u vidu samo jedan zadatak da svojim stvaralačkim djelovanjem ispuni svoj poziv, a time i dužnost, koja mu se ulogom nove katedre na obnovljenom Filozofskom fakultetu nametala.

Taj zadatak nije bio novi i tek po Bazali postavljen. Već od književno-kritičkih i političko-preporodnih dana pa sve do one po Račkom (kao prvom predsjedniku Jugoslavenske akademije 1867—1887) postavljene teze, da svaki narod postaje svjesnim narodom i ostaje u nametanju i pritisku snažnoga stranoga duha samosvojnim povijesnim narodom ne po biološkoj opstojnosti, nego po osebnim karakteristikama narodnoga duha, Rački stavlja u osnovni zadatak Jugoslavenskoj akademiji otkrivanje i osvještavanje osobitosti narodnoga duha, po kojim će se osobitostima naš narod moći kao narod održati i dati svoj prilog svjetskoj znanosti i filozofiji, jer su svi narodi i veliki i maleni jednako pozvani da dadu svoje priloge razvitku kulture cijeloga čovječanstva, no svatko sa svoga gledišta, svojih uvjeta života i svojih posebnih svojstava. Samo u slobodnom kultiviranju vlastitih gledišta. U tom smislu govori Rački o »narodnoj znanosti«, a napose filozofiji koju misao u cjelokupnom svom stvaralaštvu brani i ostvaruje Bazala.

Bazalin preteča na toj novoj katedri filozofije Marković stajao je pred zadatkom čime započeti filozofsko obrazovanje, filozofski studij u narodu, kojega su sinovi u prošlosti ostvarivali samo djela na latinskom jeziku, kojim su se služili tek ezoterični uglavnom samostanski čitaoci? Egzoterični filozofski krug nije još tada u našoj sredini postojao, pa ga je tek valjalo pokušati ostvariti.

Uvodeći svoje prve slušače u kritičko filozofsko mišljenje, Marković se poslužio tada u Evropi vrlo cijenjenom Herbartovom propedeutičkom literaturom. Time je i započelo (1874) školovanje prvih pregalaca na području narodnim jezikom izražene filozofske misli. Trideset i dvije godine nakon toga početka počinje Bazala s prvim kolegijem iz etike (1906). No i to je bio početnički obrazovni visokoškolski stupanj. Marković je imao za koga napisati svoj *Razvoj i sustav obćenite estetike* (1903), jer su se već nekoliko decenija razvijale u nas estetske i književno-teorijske rasprave uz književno stvaralaštvo, pa ih je bilo potrebno i znanstveno fundirati. Na drugim područjima filozofskog mišljenja slične tradicije nije gotovo ni bilo.

Bazala se dao na osnovni, za filozofijsko obrazovanje nuždan uvodni posao napisavši svoju opsežnu *Povijest filozofije* u tri knjige.

Taj je rad zahtijevao ne samo široku stručnu spremu nego i stvaralački napor da se izradi prva svestrana narodna filozofijska terminologija. Prije njega nalazimo tek pokušaje na užim područjima filozofijske tematike (Rački, Marković). Kao prvi pisac povijesti filozofije u nas, Bazala je svladavajući tu golemu građu od dvije i po tisuće godina razvoja filozofske misli, tražio i nalazio u filozofski nerazvijenom hrvatskom jeziku adekvatne termine i iznalazio, odnosno stvarao u konzultaciji s našim najznačajnijim filozofima mnoge jezične novotvorine. Da nije u životu ništa drugo učinio nego obogatilo naš jezik tim stvaranjem, ostalo bi mu ime duboko ubilježeno u razvijanju naših filozofskih izražajnih mogućnosti.

Izvršivši uspješno taj pionirski studijski filozofijski posao, Bazala je sebi postavio novi, ne manje značajan zadatak i nastojao tu opsežnu građu sadržajno utkati u naša opća kulturna i životna stremljenja. U svakoj je on prilici nastojao filozofsku misao povezati s ostalim pitanjima životne zbilje. Smatrao je da nije dosta samo studente upućivati u razvoj i aktualnost filozofskih problema, nego da taj zadatak valja proširiti kao općeprosvjetni zadatak. Njegova ideja, a i realizacija sveopće pučke prosvjete, koju je započeo još kao mladi docent, a široko realizirao kao »odjelni predstojnik« (zapravo hrvatski ministar prosvjete), bila je upravo povezana s njegovim uviđanjem osnovne potrebe ostvarivanja široke osnovice za mogućnost utemeljenja prosvjete, a onda i opće kulture, a time i filozofije kao integralnog faktora kulturnog življenja. A čista teorija i spekuliranje bez mogućnosti realizacije u praksi bili su mu uvijek strani. S te njegove ishodišne stvaralačke pozicije valja razumjeti cijelo njegovo životno nastojanje i njegove filozofske poglede.

III

Bazala je rođen 13. srpnja 1877. u Brnu u Moravskoj, a umro je 12. kolovoza 1947. u Zagrebu. Njegovi se roditelji rano doseliše u Hrvatsku, pa je on čitavo svoje osnovno i srednjoškolsko obrazovanje stekao u Požegi, Bjelovaru i Zagrebu. Doktorirao je s disertacijom *Psihologijska nauka o apercepciji* godine 1900, a habilitirao se godine 1904. studijom *Marulićev moralno-filozofski rad*. Izvanrednim profesorom na Filozofskom fakultetu u Zagrebu postaje 1909, a redovnim profesorom 1912. godine. U godinama 1905. i 1906. bio je na studijama u Münchenu kod profesora Lippsa i Corneliusa, u Halli i Jeni kod Reina i Euckena, a u psihološkom Institutu u Leipzigu kod Wundta. Euckenova kulturno-filozofska orijentacija kao i Wundtovo psihološko-voluntarističko gledište ostavilo je dubok trag u for-

miranju Bazalinog filozofskog naziranja. Iste godine (1906) bio je na studijama u Pragu i u osobnom kontaktu s Drtinom i Masarykom, kojih su se općekulturni, socijalni, a i realistički pogledi očitovali u čitavom Bazalinom filozofskom razvoju. U svojoj studiji *Masaryk-mislilac* (1930) Bazala je to i potvrdio. Ta studija očitno pokazuje da je Bazala postao sljedbenik mnogih Masarykovih ideja od filozofske do prosvjetne i nacionalno-kulturne.

Upravo taj kontakt s ovim slavenskim misliocem, a uz to i poznavanje nastojanja mnogih evropskih zemalja, a napose engleskih sveučilišta, da se povezuju sa zadacima opće prosvjete, ponukalo je Bazalu, da je već 1907. donio prijedlog na sjednici Vijeća Filozofskoga fakulteta, da se na Sveučilištu osnuje jedna zajednička otvorena katedra za sve fakultete, sa koje bi nastavnici Sveučilišta držali predavanja ne samo za studente nego i za široku publiku, a to je značilo otvoriti vrata Sveučilišta sredini u kojoj to Sveučilište živi. Do realizacije te njegove ideje došlo je tek godine 1912. Tadašnjim vlastima nije odgovala ideja slobodarskog općeg prosvjećivanja.

Sam je Bazala bio više od dva decenija što tajnik a što predsjednik te sveučilišne institucije, a nemoguće je nabrojiti sva ona mnogobrojna zanimljiva predavanja ne samo na toj katedri nego i diljem naše domovine koje je Bazala sam održao.

Na Filozofskom fakultetu Bazala je predavao sva područja svoje struke od povijesti filozofije, logike, spoznajne teorije, ontologije pa sve do etike, estetike, sociologije, filozofije kulture i psihologije.¹

Bazalina životna težnja za ekstenziviranjem kulturne, a napose filozofske djelatnosti jasno se u širokom opsegu očitovala kad je postavši 1920. povjerenikom za prosvjetu i vjere Kr. hrvatsko-slavonske zemaljske vlade u Zagrebu donio niz uredaba, pravilnika i direktiva za osnivanje katedara za pučku prosvje-

¹ Bazalina doktorska disertacija bila je iz područja psihologije, a štampana je god. 1900. u »Nastavnom vjesniku«. Tema disertacije bijaše *Psihologijska nauka o aperpciji*. Svoj studij psihologije dopunio je Bazala god. 1906/7. u tada najznačajnijem psihologijskom institutu u Leipzigu. W. Wundt je bio osnivač prvog eksperimentalnopsihološkog instituta 1871. Čitav život nije Bazala napustio bavljenje psihološkom tematikom, što pokazuju ne samo njegova predavanja na fakultetu, koja je uz filozofiju držao sve do penzije, nego i mnogi štampani radovi iz toga užeg područja, kao npr. *Psihologija u hrvatskom mjetničkom pjesništvu* (1901), *Spenzer i Wundt* (1902), *Wilhelm Wundt* (1910), *O slobodi volje* (1910), *Problem ličnosti* (1913), *Psihički problemi kao drama* (1917), *Psihološki elementi u nauci i obuci* (1920), *Socijalno-psihološki uvjeti pučkog prosvjećivanja* (1922) i dr. — Uz to valja istaknuti da je Wundtova koncepcija psihološkoga voluntarizma imala značajan utjecaj na izgradnju Bazalina filozofskoga sistema.

tu, kao i obavezno osnivanje pučkih knjižnica. Tu je Bazala kao politički djelotvorni faktor postavio temelje onom radu koji je bio neminovan za stvaranje uvjeta prvenstveno sve ekstenzivnijeg, a potom i intenzivnijeg kulturnog življenja na širokom području Hrvatske.

Bazala se i inače angažirao u kulturnim ustanovama, pa je tako bio dvadeset godina odbornik, a od toga osam godina tajnik i predsjednik Matice hrvatske. Tajnikom Matice hrvatske postao je već godine 1912, pa su njezini godišnji izvještaji, programi i djelatnost niz godina vezani akcijom Bazalinom, što na dokumentima izlaže i nedavno izdana povijest Matice hrvatske (urednik i pisac Ravlić), iz koje se jasno vidi, koju je i kakvu kulturno-prosvjetnu ulogu odigrala ta značajna hrvatska nacionalna ustanova, a napose Bazalino zalaganje u njoj.

Dopisnim članom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti postao je već godine 1910, a pravim 1922. Godine 1933. biran je za njezina predsjednika, na kojoj je funkciji ostajao uzastopce tri puta sve dok ga s te dužnosti nije skinuo Pavelić, kada je prestao biti i njezinim članom. Bio je jedan od 5 fundatora nakon rata obnovljene Jugoslavenske akademije, no njezini članovi nisu smatrali da bi Bazalu trebalo vratiti na mjesto s kojega su ga maknuli fašisti.

Bazalini govori na svečanim sjednicama Akademije, koji su svi i štampani, izražavaju fundamentalnu kulturnu, a i opće životnu tematiku toga vremena. Ti su govori ogledalo duhovne, moralne i kulturne situacije njegove uže domovine Hrvatske, a Akademija je u to doba uz Maticu hrvatsku bila doista stvaralačko žarište hrvatske kulture. Dokumenti o njihovu historijatu to jasno dokazuju.

Nemoguće je u ovom kratkom prikazu nabrojiti sve one ustanove i djelatnosti u kojima je Bazala bio inicijator i suradnik. Valja tek spomenuti da je bio inicijator i jedan od organizatora i aktualnih članova Sociološkog društva, aktivni član i kasnije počasni član Hrvatsko-pedagoškog književnog zbora, jer se intenzivno čitav život bavio tematikom pedagogije i dugo vremena organizacijom školstva. Bio je osnivač i glavni urednik prvog časopisa za filozofiju i psihologiju u nas (»Revija za filozofiju i psihologiju«, Zagreb 1927. — Uz gl. urednika A. Bazalu urednici: Ramiro Bujas, Elza Kučera, Zdenko Vernić).

Kao član Hrvatske federalističke stranke pisao je desetke i desetke uvodnih članaka u njezinom političkom dnevniku (»Hrvatu«), pa je velik dio aktivnosti te stranke bio rezultat njegova ličnog zalaganja. Ideja federacije jugoslavenskih naroda, ideja u kojoj je Bazala jedino vidio mogućnost autonomnih i slobodnih razvojnih mogućnosti, koje bi obogaćivale i učvršćivale i zapravo jedino omogućile stvaranje zajednice jugoslavenskih naroda bila je izvorna ideja tadanjih njegovih po-

litičkih refleksija. Jugoslavenska službena politika toga vremena, formalno deklarirana u veoma naprednim i preciznim demokratskim formulama, nosila je sva obilježja tipično balkanskog makijavelizma, koji je nalazio tek povremene korekcije u jednom obliku pragmatizma. Bazala je smatrao da taj privid, odnosno varku političkih deklaracija valja kritički razotkriti i mogućnost jasnijih ciljeva toj dinamici postaviti. I u onim člancima i uvodnicima tadanjih političkih novina u kojima je branio viziju realizacije jednog republičkog uređenja, kao i onda kada je osvjetljavao oblik za sve članove jugoslavenske zajednice jedino mogućeg ravnopravnog uređenja na principu slobode i pravde, Bazala je svoj politički članak prozeo filozofsko-kritičkom misli. Bazala pak s tim u vezi teoretizira da će samo u slobodarskim okvirima vođena politika omogućiti snošljivo i iskreno povezivanje naroda, koji će se u svojim tradicionalnim izvorima i osebnostima nadopunjavati i to bez supremacije bilo koje od njih. Povijest je pokazala koliko je ta ideja bila politički realna a njezina negacija kobna. I u tim političkim akcijama i tezama Bazalinim vidi se jak utjecaj Masarykove političke misli.

U okviru te svestrane društveno-kulturne aktivnosti razvija se i njegova filozofska misao. U prekao 130 štampanih što rasprava što knjiga ta nam je misao jasno ostavljena u nasljeđe. I kada poznajemo Bazalin životni put postaju nam jasne i teze njegove filozofije.

Sve od njegove doktorske i habilitacione radnje, preko *Povijesti filozofije* (1906, 1909, 1912) pa do završnih njegovih filozofskih misli u raspravama *Metalogički korijen filozofije* (Rad Akademije 229) i *Svijest i svijet, subjekt i objekt* (Rad Akademije 272) Bazalina je svaka rasprava životno aktualna, prigodna i angažirana. S *Poviješću filozofije* želio je uvesti i naše studente a i našu kulturnu javnost uopće u bogatstvo svjetske filozofske misli, a stvarajući uz to — kako rekosmo — temelj našem filozofskom rječniku. Ogromna latinska tradicija naših mislilaca nije mu tu bila od pomoći, iako je smatrao kao i njegov učitelj Franjo Marković, da nam ova velika tradicija daje dostojnu legitimaciju za naše prisustvovanje u izgradnji evropske filozofske kulture. Zato nas i ne začuđuje, da je i u značajnoj literarnoj borbi »starih i mladih« — iako tada vrlo mlad! — na strani starih (»*Moderni*« i *narodna književnost*, 1904), i to zato što se činilo da se »mladi« udaljuju od svoga naroda, od njegovih tradicija i njegovih potreba. Boreći se protiv »larpulartizma« mladi Bazala kaže: »... začuđuje čovjeka u doba sociologije koja je očito pokazala, da je umjetnost po svome postojanju socijalna tvorevina ..., da je u vezi s *životnim potrebama* njegovim a ne tek igra imade u nas pobornika suprotnih načela«.

U duhu angažiranosti nastavlja Bazala misao svog učitelja i predšasnika Markovića da filozofija treba da obrađuje i odgaja kritički duh, koji postaje uvjet svakog stvaralaštva a time i progressa. Bazala se ipak razlikuje od Markovića, koji smatra da se i po jednom određenom sustavu može razvijati kritika kao osnovica duhovnog kulturnog stvaralaštva. Kultura kao garancija humane egzistencije svagda je čin, i to kao viša aktivnost svagda revolucionarni čin. Ona se ne prenosi tek kao mehanički potencijal od čovjeka na čovjeka. No da se može ostvariti čin, i to kao stvaralački, angažirani revolucionarni čin, on ne može nastati iz naučene lekcije. Naučeno tek na osebujan individualni način doživljeno učenje može postati teorija onoga koji će stvarati, koji će ponijeti odgovornost za svoj čin u slobodi. Bazala je svojim teorijsko filozofskim stavom slobode i odgovornosti prozeo svu svoju prosvjetiteljsku djelatnost, a i nastavničku praksu, u kojoj nije nikada tražio, da njegovi učenici ponavljaju njegove misli, nego ih je pokušavao odgojiti za samostalne kritičke mislioe. Bio je antisholastički i antidogmatski nastrojen u čitavom svom stvaralaštvu. Uz njegov pišaći stol bila je čitav život Nietzscheova bista. Nietzscheovu tezu iz *Volje za moći* često je citirao. Tezu koja glasi: »Ne želim nikoga nagovoriti na određenu filozofiju. Nužno je, a moguće čak i poželjno, da svaki filozof bude svagda osebujna biljka. — Ništa nije odvratnije nego poučno prepričavanje filozofije. . .« Mnoge Bazaline misli srodne su Nietzscheovim, čijim se djelima on cijeli život bavio. Uz Nietzscheovu tezu često je, govoreći o smislu nastave filozofije, navodio i tezu drugoga sebi srodnoga mislioca Fichtea da svatko imade filozofiju kakav je sam kao čovjek. Svaki mislilac ne samo da prima, nego i na sebi svojstven način prerađuje svaku primljenu misao. Stoga tek primljena i ponovljena a neprerađena misao ne može nikada postati izvor stvaralaštva. Tradicionalna i moderna sholastika to najbolje dokazuju, a njihov je argumenat uz vrijednost svoje misli da je ona točna reprodukcija primljene misli. Bazala je smatrao da je takav način učenja filozofije štetan i da po njemu ništa misaono vrijedno ne može nastati. Nietzscheova teza bila mu je putokaz.

No, uz zadatak da iz riznice svjetske filozofske prošlosti unosi u kulturnu atmosferu svoje sredine sve one ideje koje mogu unaprijediti taj naš kulturni život i pobuditi njegovo stvaralaštvo, Bazala sebi već u prvim svojim raspravama postavlja i drugi zadatak — za koji smatra da ga je i ostvario u svojim kasnijim djelima! — a to je pronalaženje ideja, koje odgovaraju duhu njegova naroda. Već jedan od bližih njegovih učitelja W. Wundt napisao je knjižicu o karakteristikci filozofije velikih naroda i pokazao da uza svu univerzalnost filozofske misli ipak Nijemci misle na jedan osebujan njemački način,

Englezi na sebi svojstven način, Francuzi i Talijani na za njih karakteristične načine, a iz toga je izveo Bazala zaključak, da bi trebalo istražiti osebujne korijene našega narodnoga sveukupnog dosadanjeg kulturnog stvaralaštva, pa da se nađu i osobitosti našega duha. I u rješavanju toga zadatka poslužilo mu je kao uzor Masaryk, koji analizira i ističe karakteristike i posebnosti češkoga naroda, te Bazala napose u svojim sistematskim raspravama na kraju svoga stvaralaštva — a pišući već prije »O ideji nacionalne filozofije« i o »Jugoslavenskoj misli« — smatra da je pronašao način mišljenja koji odražava životni stil, a to će reći duh našega naroda, misleći pod stilom upravo identičan pojam što ga u tom smislu obrazlaže Nietzsche. Bazala je uvjeren da svojom filozofijom odražava duh i osjećaj svojega doba i da upravo njegova misao daje adekvatan izraz tome duhu. Smatra pak da je to osnovna zadaća naše filozofije da u tim osebujnim manifestacijama životnog doživljaja otkrije i njihovu specifičnost koju treba da i racionalno eksplicira. Bazala s pravom kaže »Narodno je biće starije od svijesti narodne«, pa je filozofiji zadatak da bit toga bića, razlučujući »korenito« od »nasađena«, otkrije i izloži, iako je sigurno da je nikad do kraja ne može dohvatiti, jer ona u biti i nije samo racionalna. Ona kao »pradoživljaj« struji kroz sve manifestacije naroda, pa Bazala govoreći o tom aspektu s filozofske visine s pravom reče: »... na pradoživljaju — na životnom vrelu stvaralačkog saznanja, što se zove »mythos«, iz kojega se rađa i umna misao (»logos«) i zanos za lijepim (»eros«) i težnja za dobrim (»ethos«) očituje se filozofiji zadana bit bića. Bazala je u toj cjeloživotnoj povezanosti s problemima svoje sredine primao prilagođujući ili kritički odbijao aktualne teme tadašnje evropske filozofske misli, a aktualna strujanja zajedno sa sveukupnom tisućljetnom tradicijom bila su mu pomagači u odgonetavanju zagonetke izvorišta svega ljudskog stvaralaštva, a napose filozofske tematike, koju je svagda otkrivao kao integralnu komponentu svjesnog ljudskog življenja uopće.

Tako Bazala traži osebujnosti našega duha i nalazi odgovore sve od etimoloških izvođenja naših narodnih izvornih riječi i posebnosti njihovih međusobnih povezanosti, pa do korijena manifestacija toga duha u narodnoj tradiciji i napose umjetnosti. Bazala je jasno izlagao tezu — a koju dopunjuje argumentima u mnogim svojim raspravama — da svaki pojedinac, svaka grupa, svaka klasa, svaki narod izražava od iskona svoj osebujni doživljaj, stvara svoju »sliku svijeta«, svoj svjetonazor po kojemu sređuje cjelokupna svoja iskustva i doživljava čitavu zbilju. Životna iskustva oblikuju se u ljudskoj svijesti svagda na poseban način i taj način je upravo ono po čemu se »svijet« jednoga pojedinca ili naroda razlikuje od »svijeta«

druge ljudske odnosno narodne zajednice. Po svjetonazoru se konstituirá svijet, a ne obrnuto. Kad ne bi tako bilo, svi bi ljudi živjeli na isti način. Oni pak žive u istoj stvarnosti, a doživljajno u raznim svjetovima.

Bazala u svojim filozofskim istraživanjima traži upravo korigenje filozofske misli, koje je često zapretano, a po tome i nevidljivo u tom osebujnom pogledu na svijet. Pogledu koji se izražava na svim područjima toga posebnog življenja, ljudskog postojanja u kojemu je izražen bitak po svojoj jedinjoj mogućoj doživljajnoj pojavnosti. Dakako, ni traženje specifičnosti tradicionalne naše latinističke filozofije nije mu bilo strano.

Spomenut ću tek jedan primjer takva njegova etimološkog izvođenja. Za Bazalu riječ »predmet« za razliku od njemačke riječi »Gegenstand« očito pokazuje izvorni a ujedno karakteristični naš stav prema problemu odnosa svijesti i svijeta, po kome »svijet« ne »stoji« (»steht«) gotov nasuprot svijesti nego ga svijest u određenu poziciju značenja »meće«. On je po svijesti »metnut«, a gotov ne »stoji« i u toj etimološkoj distinkciji vidi Bazala jednu našu izvornu karakteristiku »stvaralačkog« dinamičkog shvaćanja nasuprot njemačkom statičkom, po kojem je predmet gotov pred sviješću.

Često je, kao dobar grecist, Bazala citirao na grčkom jeziku značajne tekstove, pa je tako citirao i stavak iz Aristotelove *Prve filozofije*: τὸ ἂν λέγεται πολλαχῶς (»postojeće se izražava na mnogovrstan način«), ukazujući kao što citirani primjer s »predmetom« pokazuje — da su riječi već u izvorištu jezika bremenite određenim smislom i stavom. Riječi kao simboli kao izražaji nose u sebi svagda svoje specifično značenje, u živom jeziku određeni osebujan smisao. Tu bismo mogli nadovezati i Bazaline riječi iz studije *O ideji nacionalne filozofije* (Zagreb, 1938): »U izražaju pojedinog jezika ostaje nešto, što se naprosto ne da prenijeti u drugi. Dovoljno je primjerice podsjetiti na različit i nejednako izraziti prizvuk u riječima 'kosmos', 'mundus', 'Welt' za ono što se u nas zove 'svijet' ili u riječima 'hrema', 'res', 'Ding' za 'stvar' ili 'moira', 'fatum', 'Schicksal' za 'udes' i dr. sl. Zato je i razumljivo, da posuđene riječi u prenesenom krugu ne zadržavaju punoću svojega izvornoga: neka se samo pomisli na šturo značenje riječi 'ideja' prema onome što se osjeća u grčkom jeziku ili na potpuno zatrti smisao stvaralaštva u riječi 'poezija'« (str. 8). Na to Bazala nadovezuje tumačenjâ iz posebno nastrojene (»strukturirane«) duševnosti iz njenog izvora iz »navlastito složene kompozicije smislenih uviđaja i vrednota«. Dakako, ovaj πολλαχῶς se ne odnosi samo na etimološku specifičnost riječi u različitim jezicima, nego i na otvorenu mogućnost raznovrsne izražajnosti s raznolikim riječima istoga jezika, a koje izražavaju drugačije aspekte na određenu empirij-

sku datost. Postojeća je datost metnuta pred svijest u određenom smislu koji se može u zbljli i mijenjati prema Aristotelovom *polahos*.

Na drugom mjestu, govoreći o svjesnosti ili nesvjesnosti osebnosti vlastitoga bića, Bazala u istoj studiji (str. 9—10) kaže: »Sva historija i kultura čovječanstva odigrava se u 'obliku naroda', na osobit način, koji djeluje prije no što je svjestan svoje vlastitosti, moći i prava, što bi se reklo: narodno je biće starije od svijesti naroda, a osniva se na izvjesnom 'apriori' kao iskonskoj ('rođenoj') mogućnosti svoje vrste, koja se očituje u pjesmi i priči, u mišljenjima i vjerovanjima, u običajima i uredbama, u djelovnom držanju i stvaranju. Izraz te mogućnosti nije svagda i u svakom pravcu jednako uspješan i značajan, kada je spriječen, da se po svojoj 'volji' dade i iskaže, što ga 'potreba i želja nuka'.« Stojeći na tim tezama Bazala ukazuje na 1) — mogućnost povoljnih uvjeta, a opet i 2) — pritisak na slobodni razvoj narodnoga duha, koji će se u prvima razvijati, a u drugima u teškoćama odupirati da svoju osebnost sačuva, a što se naročito događa malim narodima. Nalazeći pak tako u istraživanjima na raznim područjima stvaralaštva osebnosti našega naroda smatra da njih valja sve jasnije osvještavati. Bazala pokazuje u mnogovrsnim primjerima na specifičnosti našega misaonog stvaralaštva, koja specifičnost je sadržana u svim oblicima osebnog narodnog izričaja. Bazala nalazi *dinamičko-voljnu* oznaku kao izvorište stvaralaštva slavenskoga duha.

IV

U tada aktualnim strujanjima evropske filozofije, koje su se ostvarivale na jednoj strani u pozitivizmu i mehanicističkoj koncepciji svijeta, a na drugoj u novokantizmu i ponovno oživljenom dogmatskom idealizmu ne nalazi Bazala odgovore na probleme svoje sredine, pa ih kao zaokružene sisteme kritički otklanja i pomalo izrađuje svoj sistem *voluntarističkoga aktivizma*, koji nalazi svoju završnu formulaciju u već citiranim djelima objelodanjenim u radovima Akademije.

On se u svim svojim filozofskim radovima, kojima rješava probleme života svoje zajednice ograđuje od mogućnosti ekskluzivnog intelektualizma, jer se nije mogao složiti s idealističkim tezama, da je um, odnosno logos osnovna determinanta kosmičkoga, a po tome i svega ljudskoga povijesnoga zbivanja. Bazalina filozofija ne otkriva u svijetu »hegemoniju razumskih faktora«, niti smatra da je svijest primarno kompleks znanja, pa i njegova prosvjetiteljska ideja nije idealistička. Bazala kritički stoji i prema »racionalizmu odozdo« (empirizmu) i prema »racionalizmu odozgo«. Napetost između empirizma i racionaliz-

ma nasljedni je grijeh nazora da je intelekt os oko koje se kreće duševni život. Bazala prema tome otklanja alternativu »nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu« i »nihil est in sensu, quod non fuerit in intellectu« i zamjenjuje je tezom »Nihil est in intellectu, nisi functiones, quae formant intellectum«, po kojoj faktor koji utemeljuje izvjesni put intelekta nije sam intelekt. Spoznavanje nije za njega tek gledanje u ogledalo, koje je okrenuto prema gotovom svijetu. Svijet ne stoji prema svijesti u fiksiranoj statičkoj relaciji. Nema ni »čistoga« iskustva ni »čistoga razuma«. Nema nadvremenskih istina o sebi, a svijest je neprestano u dinamičkoj aktivnosti, u spontanoj djelatnosti prema svijetu.

Bazali je filozofija — kako sam reče — »otpor protiv monopola logizma u duhovnom osvajanju svijeta«. Za njega je filozofija — kao i život ljudski u cjelini — svagda osebujni i neponovljivi čin u povijesno danim mogućnostima, a prema po sebi postavljenim ciljevima. Jedino s takvim filozofskim stavom mogao je tumačiti zbiljska zbivanja koja su ga okruživala.

U protivnosti podjednako prema pozitivističkom kao i spekulativnom racionalizmu, njegove teze voluntarističkoga aktivizma ne negiraju značenje racionalnoga, nego tek ograničuju to racionalno u granice koje su ljudskoj svijesti nužne, a to su područja eksplikacija misli i određenje sadržaja danih u postavljenim koordinatnim sustavima ljudske misaonosti. Logičko razvijanje i razrađivanje polazi od zadataka metalogički postavljenih.

Bazala smatra da se svako ovoj tezi suprotstavljeno mišljenje osniva na dvije samovoljne često i nesvjesne pretpostavke. Jedna je da je svijest prema vani okrenuta i izvana dokraja determinirana, a druga da je odnos njezin prema stvarnosti statički određen, te dopušta zapravo samo intenzivno napredovanje i ekstenzivno proširivanje pogleda u nepromjenljivoj relaciji prema nepomičnoj točki neizmjernosti. S takvom se fatalističkom i dogmatskom pretpostavkom Bazala ne može pomiriti u svom aktivnom djelovanju i aktivističkom opravdanju raznolikog humanog ljudskog stvaralačkog življenja. Smatra da ni fatalizam, ni determinizam, ni bilo koji oblik mehanicizma ne mogu poslužiti životnoj praksi. Ona se po tim sistemima ne može razumjeti, a niti je ti sistemi mogu unaprijediti. Očito je da su ti stavovi Bazaline filozofije bili određeni njegovim životno postavljenim pitanjima i životu uzvraćenim obrazloženim odgovorima.

Za Bazalu, dakle, duševnost nije logičko zrcalo, koje ima zadatac da u statičkoj relaciji fotografira gotov svijet (»res extra nos«), već je ona u biti volja ili derivat volje. »Svijet se ne da bez ostatka svesti na pojmove.« Stvari i predmeti nisu logički dani već zadani. Oni su prisutni, ali nisu bez svjesne intencije

ili izvjesne potrebe određeni. Svijet je svijesti zadan. »Spoznavanje nije preslikavanje pred nas stavljenog objekta, već tako reći predmetanje, stvaranje, formiranje predmeta sa zauzetog stajališta — drugim riječima — zaključak iz prakse svijesti.« Zauzeto pak stajalište nije samovoljno određeno nego u relaciji subjekt-objekt u izvjesnoj dinamici zbivanja fundirano. Stvarnost nema ni svagda ni za svakoga isto značenje, pa se tek po 'stajalištu' ono određuje.

Bazala doslovno kaže: »Filozofijska je svijest složenija no što bi tko držao po jednostavnom nacrtu racionalizma, te se ona ne iscrpljuje u logičkim operacijama, a ima u njoj strana, koje se ne dadu supsumirati pod pojam znanja u logičkom smislu.«

Spoznavanje je kao i ljudsko življenje neprestano stvaranje zazbiljnosti svoje vrsti. Ljudski svijet, po čovjeku doživljen i spoznat svijet u biti je svagda proces. Neminovna funkcionalna ovisnost obiju korelata odvija se na vječnom aktualističkom osnovu, u sveđ novom stvaralačkom procesu. Taj stvaralački proces kao praksa, odnosno sam ljudski život je prvenstveno čin, dakle u biti volja, koja je u osnovi metalogična, a taj čin tek osvijetljen i osviješten postaje um i po njemu logos i ideja. Logos sam za sebe i po sebi ne može biti konačno i svestrano odredište svega postojećeg. A što, *expressis verbis*, zastupa racionalizam, a više ili manje svjesno suponira empirizam.

I evo još jednoga Bazalina određenja: »Logistička varijacija racionalizma dodiruje se s empiričkim načinom, jer račun s unapred postavljenom relacijom duha i stvari, u kojoj napredak spoznaje znači kretanje u stalnoj liniji i postepeno približavanje na jedan makar i udaljen ali čvrst cilj.«

U temeljima ljudskog življenja, a po tome i mišljenja, nalaze se osebniji stavovi, različiti načini ocjenjivanja, koji bude energije i pokreću volju, te potom i stvaraju izvore metalogičkih kategorijalnih sustava, koji dovode do različite interpretacije svijeta, a to zapravo znači do različitih povijesnih svjetova iz kojih slijede tek sekundarno i polivalentne logike. Bazala kaže: »Logičko razvijanje i razređivanje polazi od zadatka metalogički postavljenog.«

Na takvim gnoseološkim supozicijama gradio je Bazala i svoju ontologiju i svoju antropologiju i svoju filozofiju povijesti, a sve te misli nalaze svoje izvorište u njegovoj životnoj angažiranosti.

Za njega je povijesno zbivanje vezano u postignutim oblicima ipak kao čin determinirano iz horizonata budućnosti, a prošlost je baza sa koje se ti horizonti otvaraju. Povijesno kretanje se svagda može razumjeti ako je viđeno sa dvije točke i to polazne točke »o d a k l e« i postavljenog cilja »k a m o«.

Obje su jednako važne, jer se u točki »odakle« otvaraju mogućnosti za izbor »kamo«. I dok povijest otkriva ovu prvu točku, volja je usmjerena na onu ciljnu točku. Praksa života nije mehanički slijed iz onoga što je bilo, nego kao čin usmjeren prema onome što treba da bude i samo po toj karakteristikci praksa kao čin ima svoje svjesno opravdanje. Po tom je Bazalina filozofija optimistička vizija koja treba da određuje sadašnjicu prema budućnosti, a da je voljni potencijal kao ontološka struktura u to uključen neće se nikome pričinjati neusklađenim u Bazalinom filozofskom reflektiranju, jer upravo tu leži izvor Bazalina filozofskog pogleda.

Bazala je osjećao da se nalazimo na velikim prekretnicama svjetske povijesti, pa već 1934. godine objašnjavajući jednu revolucionarnu epohu prošlosti piše: »Nije li danas kao i onda kolebanje osnova ekonomskoga života, razvijanje novih oblika u državnim i međunarodnim odnosima, traženje novoga duhovno-obrazovnog ideala i njemu primjerenog reda životnoga — nije li sve to znak završavanja jednog historijskog perioda i početak nove epohe, koja će se kad sazrije činiti tako razumljiva, te će se kasnija pokoljenja čuditi, što je naše vrijeme nije moglo vidjeti.«

Bazala sluti i nagoviještava nadolazeće godine, kojih vidi ke i horizonte ne može odrediti, ali ih navješta.

On je kritički obogaćivao i usmjeravao u dubokoj angažiranosti svoje doba, ali je osjećao da se nalazi u predvečerje jednoga vremena kojemu nije mogao dočepati horizonte.

Bazala je nosilac i reprezentant jednoga razdoblja, u kojem je izvršio časni zadatak kao središnja ličnost svoje epohe.

Istraživači kulturne povijesti hrvatskoga naroda trebat će uložiti još mnogo truda da otkriju sve povezanosti mnogostrukog Bazalinog stvaralaštva s pojedinim područjima kulturnoga i političkog razvoja polustoljetne naše povijesti. Njegov utjecaj i utjecaj njegove filozofske misli na mnoge teoretike njegova vremena (povjesničare književnosti, estetičare, sociologe, psihologe, pravnike i dr.) bit će osvjetljen tek kada bude do temelja istražena kulturna epoha njegova vremena.

Zadatak je ovih razmatranja da tek podvuku srž njegove filozofske misli, koja je u tim s jedne strane oskudnim a s druge turbulentnim prilikama kroz nekoliko decenija življenja hrvatskoga naroda rađala misli kao rezultate te borbe koja je determinirala i njegovu filozofsku misao, a i uzajamno na nju utjecala.

No, jedno valja iz Bazaline tek skicirane angažiranosti kao temelj njegove filozofije postati vidljivo: njegov »voluntaristički aktivizam«. Izrastao je iz citati koji je on često navodio, a taj je uzeo iz početka predgovora Nietzscheove

studije *O korisnosti i štetnosti povijesti za život*. Nietzsche započinje citatom iz Goethea: »Uostalom sve mi je mrsko što me samo poučava, a da ne povećava moju djelatnost ili je neposredno ne oživljuje.« Bazala je svaku beživotnu filozofsku misao svagda otklanjao, a teze voluntarističkoga aktivizma proširivale su se i produbljivale u cjelokupnoj njegovoj životnoj djelatnosti. Angažiranosti u kojoj je permanentna dinamička a svagda svojevrsna relacija subjekt-objekt čovjeka kao životnog bića iz specifičnih oblika ljudske opstojnosti odgonetavala zagonetku svijeta, koju čuđenje od grčkih vremena evropskog mislioca pobuđuje na filozofska domišljanja, postavljajući mu sveđ nova pitanja, a potom i nove odgovore. Bazalina filozofija prezentira osebujnu filozofiju njegova vremena i njegove sredine.

DAS PHILOSOPHISCHE DENKEN ALBERT BAZALAS
ANLÄSSLICH DES HUNDERTSTEN GEBURTSTAGES
(1877—1947)

Auszüge aus der Monographie

Zusammenfassung

Albert Bazala (von 1906—1947) Philosophieprofessor an der Philosophischen Fakultät in Zagreb war ein allseitig engagierter Denker in einer Übergangszeit, einer Zeit des Umsturzes und der Krisen in der politischen- und Kulturgeschichte Kroatiens. In etwa hundert seiner veröffentlichten philosophischen Studien spiegeln sich aktuelle kulturelle und allgemeingültige Themen der damaligen Zeit wieder, um dann in seinen wesentlichen philosophischen Auseinandersetzungen ihren Niederschlag zu finden. Alle seine philosophischen Reflexionen wurden so zu einem bedeutenden Faktor im Kulturleben seines Volkes während der ersten Hälfte des XX. Jhs. Diese beiden Bereiche (Philosophie — Kulturleben) können nur aus der beiderseitigen Betrachtung verstanden werden.

Gerade aus dieser beiderseitigen Sicht sieht Bazala in seinem philosophischen Suchen die Besonderheit und das So-Sein der Existenz seines Volkes, und in dem Sinn entdeckt er die grundlegende Charakteristik seiner Philosophie. Er selbst ist der Ansicht, dass alle Völker-ob gross oder klein — dazu berufen sind, ihren Beitrag im Kulturleben der gesamten Menschheit zu leisten.

Bazala kannte nicht nur die Geschichte der Philosophie, er kannte auch persönlich die zeitgenössischen europäischen Philosophen, deren Vorträge und Vorlesungen er auch hörte (Lipps,

Cornelius, Rein, Eucken, Wundt), und dennoch beschäftigte ihn eher die slawische Philosophie, hier vor allem neben Drtia Masaryk.

In seinen philosophischen Reflexionen stand er hauptsächlich unter dem Einfluss von Fichte und Nietzsche.

Das Schaffen Bazalas beginnt bei der Erforschung und Schöpfung einer philosophischen Terminologie über die Entdeckung im Volk entstandener gedanklicher Einsichten und Werte bis hin zur Öffnung eines neuen Weges und Sehens des Lebens, die ihren Niederschlag im philosophischen Denken finden. Bazala findet das ursprüngliche slawische philosophische Schaffen in der metalogischen Verborgenheit dynamisch-willkürlicher Anstöße. Entgegen allen damals starken, lebendigen Strömungen der Philosophie vom Positivismus, dem Neokantismus und dem Idealismus baut Bazala sein System des *voluntaristischen Aktivismus* aus.

Er widersetzt sich allen Thesen eines exklusiven Intellektualismus wie auch dem Empirismus und dem Rationalismus, indem er darauf verweist, dass die Welt nicht ohne Reste auf Begriffe zurückgeführt werden kann, dass das Weltbild der Schluss aus der Praxis des Bewusstseins ist. Die menschliche Welt ist wesentlich durch und im Menschen gelebte Welt und in ihrem Wesen immer ein schöpferischer Prozess. Bazala sagt: »Im Grunde des menschlichen Lebens und auch des Denkens finden wir die besonderen Standpunkte, die sich von Wertungen unterscheiden, die Energien wecken und den Willen bewegen und dann die Ursprünge metalogischer kategorialer Systeme schaffen, die zu unterschiedlichen Interpretationen der Welt führen, und das bedeutet zu unterschiedlichen geschichtlichen Welten, aus denen erst sekundär auch polyvalente Logiken erfolgen.«

Bazalas voluntaristischer Aktivismus ist der philosophische Ausdruck seines insgesamt Engagements, und in dem Sinn Ausdruck seiner Zeit und seines geschichtlichen Augenblicks.